

**A pályakezdés: mítosz vagy konstrukció?
(Változó feltételek, változó mintázatok a XX. századi magyar irodalomban)¹**

Bármely író pályájáról gondolkodunk, a pályakezdés kérdése megkerülhetetlen: hiszen minden szerző, akit az irodalomtörténészek vizsgálni szoktak, belépett valahogyan az irodalomba, akár feltűnően, „üstökös-szerűen”, fiatalon, akár megkésetten, csaknem észrevétlenül történt meg vele ez. Erre az eseményre pedig az írók többnyire reflektálnak is később: interjúkban beszélnek róla, ha kérdezik őket, vagy visszaemlékezésekben képeznek meg történeteket az indulásukról. És ugyancsak kialakul valamiféle kép az egyes pályakezdésekről az irodalomtörténeti összefoglalókban, az irodalomkönyvekben: szinte minden írói életrajzban rá szokás mutatni, általában röviden, arra az időszakra, amikor a későbbi író láthatólag „nem találja a helyét”. Persze, azt is mondhatnám, hogy ezeknek az éveknek a jelentőségét csak a későbbi pálya mutatja meg, hiszen, ha valaki nem tud túllépni a „helykereső” időszakon, feltehetőleg nem is lesz életrajzi vagy életmű-értelmező kötetek főhőse. Az irodalomtörténet (és különösen az irodalomoktatás) meglehetősen nagyvonalúan bánik a „valódi” pályakezdetet (értve ezalatt az első, komoly visszhangot kiváltó, egyértelmű sikert arató művet vagy kötetet) megelőző ténfergésekkel: leginkább a felejtés tartományába számúzi azt, mit csinált Móricz a *Hét krajcár*, Ady az *Új versek*, vagy Kosztolányi a *Négy fal között* előtt.² Gyakran abban is bizonytalanok az irodalomtörténészek, vajon a pályára lépést ahhoz a műhöz kívánják-e kötni, az életművek egyneműségébe vetett hitre alapozva, amelyben az író rátalált a „saját hangjára”, vagy ahhoz az időponthoz, amikor a külvilág íróként elismerte azt, aki így elkezdhetett főfoglalkozásban az irodalommal foglalkozni, esetleg, minden adatot egyformának tekintve, az első nyomtatásban megjelent alkotást kezeli kezdetként, akár felfigyelt rá egykor valaki, akár nem. Vagyis már az is végiggondolásra érdemes, vajon a pályakezdés vizsgálata az irodalomtörténetnek a társadalomtörténet szempontrendszerre segítségével végrehajtandó feladata-e, hiszen az irodalmi intézményrendszer, az irodalmi hálózat működése felől érthető csak meg igazán ez a jelenség. De felvethető az a kérdés is, hogy művek és életművek (újra)értelmezésében mennyire segíthet, ha számolunk azzal a „szürke sávval”, amely a gyermekkor-neveltetés és az „igazi íróság” között húzódik? Vagy felejtjük el, miként sokszor az írók maguk is megkísérelték ezt, a korai, általában (de nem feltétlenül) a későbbieknél kevésbé jelentős alkotásokat?

Jónéhány kérdést felvettem már eddig is, de sorolnom kell őket tovább – ebben a terveim szerint egy később kiteljesedő kutatást megalapozó írásomban aligha vállalkozhatom többre, mint a dilemmák vázolására, néhány eset és példa segítségével hívásával.

Ha a pályakezdés irodalomtörténeti megközelítésének lehetőségeire vagyunk kíváncsiak, először azt kell eldöntenünk, hány eset alapján vonjuk le a következtetéseinket – hiszen több példa alapján árnyaltabb kép adható ugyan, azonban aligha lehet érvényesen beszélni egy alkotó pályakezdéséről akkor, ha az *egészről*, vagyis a pálya további alakulásáról, illetve az életműről, az adott szerzőről létrejött irodalomtörténeti narratívákról

---

¹ A tanulmány az MTA-ELTE Hálózati Kritika Szövegkiadás Kutatócsoportban az MTA TKI támogatásával készült.

² Persze, már ez a három példa is tovább árnyalható – Móricz esetében, például, különféle véleményeket találunk arról, mit is tekinthetünk a pálya kezdetének. Hagyományosan a *Hét krajcár* című novellát szokás az „irodalomba robbanás” kiváltójaként kezelni, de találhatunk olyan álláspontot is, hogy a *Sárarany* lenne a „nyitány”, ahogy olyat is, hogy a Mikszáthról írott nekrológra figyelt fel az irodalmi közvélemény, így ez jelentené az író „belépőjét” az irodalomba. Ha a művek megjelenését nézzük csupán, akkor ennél sokkal korábbra tehető a „pályakezdés”, hiszen, hogy most csak egyetlen műfajt emeljek ki, Móricz *A bécsi bútor* című novellája 1900-ra datálható. Móricz pályakezdéséről, az eltérő álláspontokról részletesebben lásd: SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Pozsony, Kalligram, 2013, különösen 87-133., illetve 134-168.

nem gondolkodunk. A kezdet ugyanis mindig visszatekintve konstruálódik meg, sőt: egy-egy értelmező sokszor olyan módon beszél minderről, hogy aztán abból, amit az indulásról állít, kibontható legyen egy „pályáiv”. Ha most Kosztolányi példáját nézzük – az, hogy valaki mit tekint a pálya nyitányának, a *Négy fal között* című kötetet-e, vagy a *Boszorkányos esték* című novelláskötetet, esetleg a nagy számban megjelenő, kötetbe nem rendezett újságcikkeket, nagy mértékben attól függ, Kosztolányit költőnek látja-e, aki „mellékesen” írt prózát is, vagy egyenrangúnak gondolja a szerző lírikusi és epikusi teljesítményét. Bori Imrétől, például, arról értesülünk, hogy „Örley István 1943-ban, a novellák első nagy gyűjteménye megjelenésekor az első novelláskönyveket az író «könnyelmű korszaka» termékének nevezte, s ő is a lírikusra mutat: «Az ifjú Kosztolányi minden porcikájában költő, s a próza csak kirándulás számára.»”³ Bori egyébként csak jelzi, miként vélekedtek Kosztolányi pályakezdéséről *mások*: azt hangsúlyozza, hogy a fiatal írónak a vers és az újságcikk volt a fő műfaja, és ő maga az egyetemi évek „tomboló munkakedvéből” látja kinőni a *Boszorkányos estéket*. Sőt, Bori a monográfiájában először ezt a novelláskötetet tárgyalja részletesen, majd a Lányi Hedda-szerelem részletezését követően tér át a *Négy fal közöttre*. Szegedy-Maszák Mihály egyszerre szögezi le azt, hogy a versek írása megelőzte a novellákét, és mutat rá az egyidejűsége: „A fiatal Kosztolányi először verset írt, majd újságírói szerepet vállalt, s csak valamivel később kezdett prózai elbeszéléseket közölni. E háromféle tevékenysége kölcsönösen hatott egymásra, s mindegyiket folytatta élete végéig.”⁴

Ugyanakkor a pályakezdés árnyalt megközelítését, úgy látom, éppen az akadályozza, ha a pályát egységesnek, a kezdőponttól a végpont felé haladónak kívánjuk beállítani, és nem számolunk azzal, hogy egy-egy alkotó pályaalakulása többféle történetként is összerakható. Móricz Zsigmond esetében jól látszik, hogy a pályára lépést megelőző „helykeresést” mennyire szerteágazó tevékenységekkel töltötte: belekezdett, nem is egyszer, teológiai tanulmányokba, járt egy ideig a jogi egyetemre, dolgozott Kisújszálláson segédtanárként, két hétig, miközben Pesten bölcsészhallgató volt, aztán Budapesten hivatalnokként. Gyűjtött Szatmárban népdalokat és meséket, írt gyerekeknek verses meséket és felnőtteknek újságcikkeket, sőt, fordított franciából erotikus tárcanovellákat. Ezt a sokszínűséget kissé figyelmen kívül hagyva eljárhatunk úgy, hogy éppen abban a műben fedezzük fel a „valódi író” megszületését, amely a közelítésünk szempontjából a legfontosabb, ez azonban erős egyszerűsítéshez vezet. Komáromi Gabriella, például, amikor a századelő elfelejtett ifjúsági irodalmát tárgyalta, a *Pipacsok a tengeren* című, ebben a korai időszakban íródott ifjúsági regény értékét (többek közt) a pálya lehetséges fordulatában látta meg: „Még nem igazán «Móricz» az, aki regényírásba fogott, és már Móricz Zsigmond tette le a tollat. «Útközben» eltemetett egy gyermeket, már a második fiút. [...] És a regény mindörökké őrzi ezt az irodalomtörténeti pillanatot.”⁵ Holott az íróvá válást, különösen Móricz esetében, nem rajzolhatjuk meg egyenesvonalú, egy tragédián át meghúzható folyamatként. Nemcsak azt nem jelenthetjük ki könnyedén, hogy a *Pipacsok a tengerent* még afféle Vas Gereben-imitátorként kezdő író a gyász hatására egy csapásra rátalált volna az „igazi” hangjára, de azt is nehéz lenne meggyőzően állítani, hogy létezne „igazi”, idézőjelek nélküli Móricz. Hiszen később is egymás közelében születtek olyan egymással nehezen összevethető művek, mint a *Sárarany* és a *Harmatos rózsza*, vagy, sokkal későbbi példával, *A boldog ember* és a *Rab oroszlán*. Az íróvá válásnak Móricznál (is) többféle története rakható össze: lehet a gyermekeknek szánt művektől elindulni, de az is elképzelhető, hogy a francia nyelvű tárcák magyarítását tekintjük egyfajta felszabadító fordulópontnak, ahogy olyan ív is megrajzolható, amely a népdalgyűjtőtől a „népi íróig” vezet el.

³ BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*, Újvidék, Forum, 1986, 60.

⁴ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 18.

⁵ KOMÁROMI Gabriella, *Elfelejtett irodalom. Fejezetek a magyar gyermek- és ifjúsági próza történetéből 1900-1944*, Budapest, Móra, 2005, 199.

Itt látom indokoltnak a következő kérdést feltenni – milyen források alapján lehet vizsgálni az írói pályakezdést? Hiszen csábító ugyan a visszaemlékezésekre, az interjúkra támaszkodni, az ilyenfajta szövegek komoly csapdát jelenthetnek ugyanakkor – a visszatekintéssel, származzék az magától az érintettől, vagy valamely kor- és pályatársától, már megkonstruálódik a pályakezdés, olyan módon ráadásul, hogy hatással vannak rá az irodalomból és irodalomtankönyvekből ismerős, esetleg nem is reflektált szerepminták. A Nyugat első nemzedéke számára leginkább a Petőfi-féle, üstökös-szerű pályakezdés mutatkozott meg effajta mintaként. Ennek igazolása hosszabb és alaposabb kifejtést érdemelne – ezúttal csak jelzem, egyetlen, Móricztól származó idézettel, mennyire áhított szerep volt, többek számára, Petőfié: „S egy erős, fekete fiút láttam, kissé feltűnően széles kalapban s nagy galléros köpenyben, amint éppen továbbment s eltűnt a kollégium sarkán. / – Ki az? / – Az új Petőfi. / Megdöböntem. Fájó irigységgel néztem újra a helyre, ahol már nem volt ott. Megelőztek?... – gondoltam magamban.”⁶

A 20. század elejéről évtizedekkel későbbre, a hetvenes-nyolcvanas évekhez, és az akkori fiatalok pályakezdéséhez ugorva, egészen más viszonyt látunk a saját induláshoz. A huszadik század második felében indult alkotók a pályakezdéshez sokkal ironikusabban, egyben reflektáltabban viszonyulnak, mint elődeik. Erős megelőzöttség-tudattal, a korábbi, mitizáló, heroizáló narratívákkal szembehelyezhető *demitizálással* találkozunk a velük készült interjúkban. Esterházy Péter, a Keresztury Tibor által feltett szokásos, és rövidítve a „hogyan lett íróvá” fordulattal leírható kérdésre a következőképpen válaszolt 1988-ban:

„Azt látom magamon, hogy egyre színesebben beszélek ezekről a kérdésekről. Katastrofális. Hogy ugye lett volna ez a novella, urfauszt, és hogy én mindig is írónak gondoltam magam, meg hogy húszéves korom táján még azt sem tartottam fontosnak, hogy az író írjon, és hogy nyilván akkor voltam a legjobb író... Még azt se mondom, hogy ez nem mind így igaz.

Fontoskodás fontoskodás hátán... a gyökerek és a márványtábla helye a szülői házon... Gyorsan a kérdésre háritom a felelősséget.”⁷

Háy János pedig a jelenségről magára a kifejezésre, és a pályakezdésről alkotott „hagyományos”, a tanulmányainkból leszűrte elképzeléseinkre fordította a szót, háritva saját magától mindazt, amit az írók irodalomba lépésének módjáról gondolni szokás:

„Ez a pályakezdés olyan fura szó. Mindig azt sugallja, hogy egy valamirevaló író «kiskorában» megkeresi a nagyokat és addig toporog a szellemi vagy valós lakásuk küszöbén, míg beengedik: elkezdi a pályát. // Mintha ez az egész művészet valami foglalkozás vagy szakma lenne.”⁸

Kukorelly Endre szintén magát a kifejezést tette ironikussá, és ezen keresztül mutatta meg a jelenséghez tapadó, emelkedett képzeletünk nevetségességét is, a saját indulásáról szólva:

„Csak ne lépne föl a költő, csak azt ne. Mondjuk *él* valaki, mint bárki más, és ír is, majd föllép, mint költő. Pályakezd. Én egyszerűen csak *rendesen* nem hagytam abba az írást, és egyszer megpróbáltam, mint úgy látszik, gondoltam, szokásos, hogy az jelenjen meg. Elküldtem egy folyóiratnak. Ez '970-ben történt, katona voltam, két évig, mert az egyetemre nem vettek föl, filozófia szakra. A verseimet visszakaptam, egy teljesen normális levélben lettem értesítve, miszerint a lapjuknak nem felelek meg. [...] A költőszerep fölstilizálása, reflektálatlanság, küldetésstudat, valahogy a zsigereim kezdtek tiltakozni.”⁹

⁶ MÓRICZ Virág, *Apám regénye*, Budapest, Osiris 2002, 25.

⁷ KERESZTURY Tibor, *Félterpeszben. Arcképek az újabb magyar irodalomból*, Budapest, Magvető, JAK-Füzetek 54, 1991, 11.

⁸ KÖRÖSI Zoltán, *Felrombolás, Magánirodalmi beszélgetések*, Budapest, József Attila Kör-Pesti Szalon, JAK-füzetek 66., 1993, 152.

⁹ KERESZTURY Tibor, i. m., 74-75.

Mielőtt rátérnék a Háy válaszában is emlegetett „nagyokra”, vagyis arra az ugyancsak messzire vezető kérdésre, hogy az egyes korszakokban kikre, milyen módon hárult az irodalmi „beavatás” feladata, a pályakezdés vizsgálatához használható forrásokhoz még vissza kell térnem. Hiszen a visszaemlékezések „forráskritikájára”, például, leginkább akkor nyílik lehetőség, ha egykorú, a pályakezdés időszakából származó dokumentumok is a rendelkezésünkre állnak. Kosztolányi esetében, hogy most őt hozzam fel példaként, nemcsak a későbbi értelmezőkre lehet mutogatni, ha annak (egyik) okát keressük, hogy a költői kezdetek miért takarták el ennyire a prózairói indulást. 1928-ban ugyanis maga az író így beszélt a Budapesti Naplóhoz kerüléséről: „Első nap, amikor leültem íróasztalomhoz, az öröm után elfogott a félelem. Bevallom, én addig iskolai dolgozataimon kívül még sohasem írtam prózát. A prózairást általában megalázó dolognak tartottam. Az hittem, hogy aki ilyesmire vetemedik, az menthetetlenül elzúlik. Nem tudtam elképzelni, hogy mi értelme lehet két olyan sornak, mely nem rímel egymással. Ennélfogva úgy segítettem magamon, ahogy tudtam. Cikkeim fontosabb részeit előbb versben írtam meg, aztán, hogy rajta ne kapjanak a turpisságon, leszereltem a ritmust, óvatosan áttettem prózára.”¹⁰ A szép önfeltárás egyik fele biztosan nem igaz, Kosztolányi 1904–1906 szórta a prózai szövegeket a *Bácskai Hírlap*ba, a *Szeged és Vidéke*be, de 1906-ban már novellákat közölt a *Bajai Hírlap*ban is. Hogy a kijelentés másik fele, a versek átírása prózává ezek után mennyire hihető, kérdéses – de, ha nem igaz, annál érdekesebb, hiszen látszik ebből, hogy a legendagyártás vágya Kosztolányiban erősen munkált. El kívánta takarni azt, miként küzdött, kilincsel azért, hogy felfedezzék végre. Amikor Kosztolányi Osvátról beszélt, 1923-ban, és megismerkedésükre emlékezett vissza, egyaránt misztifikálta a legendás szerkesztőt és a fiatalkori önmagára irányuló figyelmet: „Budapesten mindössze pár hónapja lehettem, tizenkilenc éves voltam, s egy ódon, ferencvárosi bérházban laktam, ahol csak a házmester ismert. Vidéki újságokba írogattam verseket ritkán. Egy reggel a postás levelet hozott, melyben O. E. megkért, keressem fel őt délután ötkor, a Bristol-kávéházban. Vajon honnan tudta meg lakáscímem, a ház, emelet es ajtó pontos számát?”¹¹ Persze, hogy Osvát nem tudta a lakcímet sehonnan, Kosztolányi viszont tudta Osvátét, hiszen Csáth, azaz Brenner József 1905. elején ezt írta unokatestvérének: „Nem tudom, ismered-e a *Figyelő* című folyóiratot, a legmagasabb nívón áll az irodalmi folyóiratok között, egészen a Magyar Génius szellemében szerkesztve. Szerk: Osvát Ernő, Sajó ucca 8/a. Jó lenne, ha ennél próbálkoznál. Addig is, hogy ne und magad, küldök neked egy számot belőle.”¹² Ahogy Mikszáth esetében sem egyszerűen arról van szó, hogy az értelmezői megkísérelték „kirádozni” *A tót atyafiak* és *A jó palócok* előtti műveket: „A «pályakezdés» retorikájának ugyanakkor szóba kell hoznia, hogy Mikszáth indulása ennél jóval korábbra tehető, az író tehát távolról sem kezdőként, néhány «zsenge» után érte el a sikert. Még 1874-ben publikálta két kötetben elbeszéléseit, s két kisregénye is megjelent folytatásokban a *Magyarország és a Nagyvilág*, valamint a *Szegedi Napló* című lapokban [...]. E művek viszont oly csekély feltűnést keltettek, annyira ismeretlenek maradtak, hogy később a *Nemzetes uraimékat* még a kortársi szakkritika is az első Mikszáth-regényként tartotta nyilván. A szerző sem igyekezett felhívni a figyelmet a tévedésre, mintegy a sikeres művektől vállalva a pályakezdést.”¹³

Nem nehéz belátni, hogy a még élő szerzők esetében a források megtalálása és összevetése ugyanolyan nehéz lehet, mint a XX. század első, vagy második harmadában pályát kezdőknél: utóbbiaknál a források megsemmisülése jelenthet akadályt (de akár az is, hogy az ifjú szerző még nem volt annyira tudatában saját fontosságának és majdani irodalmi

¹⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Vészi József* = K. D., *Egy ég alatt*, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 31.

¹¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Osvát Ernő* = K. D., *Egy ég alatt*, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 162.

¹² A levelet teljes terjedelmében ld.: [BÍRÓ-]BALOGH Tamás, „Egy reggel a postás levelet hozott” (*Kosztolányi ifjúkori helykeresésének önellentmondásai*), Forrás, 2007/2, 64.

¹³ EISEMANN György, *Mikszáth Kálmán*, Budapest, Korona, 1998, 11.

jelentőségének, hogy megőrizte volna az akkori dokumentumokat), előbbieknél viszont az, hogy az élő szerzők levelezése, kiadatlan feljegyzései egyszerűen nem váltak még kutatás tárgyává. Kérdés persze, valaha vizsgálható lesz-e Esterházy vagy Háy levelezése, sőt, e-mailjei, hozzáférhetünk-e Kukorelly Endre állítólag évtizedek óta íródó naplójához. Ahogy azt sem egyszerű eldönteni, miként szerezhetünk meg olyan adatokat, amelyek napjainkban is csak „szájhagyomány útján” terjednek: ilyenek az egyes kötetek példányszámai, az eladási mutatók. Ahogy az irodalmat behálózó, de soha le nem írt történetek felhasználása sem könnyű – írói interjúkhoz fordultam magam is, amikor a kortársaink pályakezdéséről gondolkodtam, miközben pontosan tudom, hogy ezeket a szövegeket (amelyeket sokszor levélben, vagy e-mailben, hosszas megfontolással hoztak létre), kockázatos kizárólagos forrásként kezelni.

Lehetne mindezek alapján azt mondani, hogy az írói pályakezdeket kizárólag dokumentumok, vagyis esetleges korabeli feljegyzések, az egykorú levelezés, a rendelkezésünkre álló adatok (a kötetből eladott példányok száma, a kritikai fogadtatás, stb.) alapján kellene vizsgálnunk – de a kezdetekről megalkotott történetek legalább ennyire értelmezésre érdemesek, hiszen képet adnak egy adott korszaknak az irodalmi intézményrendszerbe vetett bizalmáról (vagy azzal szembeni bizalmatlanságáról), az írói szerephez való társadalmi viszonyról, az egyes írógenerációk kapcsolatáról, harcairól is. Sőt, az egyes korszakokra és irodalomtörténetesekre jellemző gondolkodási sémákról – vajon nem az irodalomtörténeti beszédmódokkal, az írói pályák ívének megrajzolásokor rögzült, elkendőző megoldásokkal foglalkozunk-e inkább, amikor az életművek kezdeti szakaszáról, egyes írók feltűnéséről, beavatásáról, befogadásáról, indulásáról (már a különböző kifejezések is eltérő közelítéseket sejtetnek) gondolkodunk?

A pályakezdés kapcsán a „beavatáson” gondolkodva Háy János nemcsak a jelenséget magát, de a beavatásra várót (a „kiskorút”), és az őt az irodalomba befogadót is iróniával emlegette: a beszédmódok megváltozását jól mutatja ez, hiszen Móricz esetében még egészen másfajta retorikával, metaforikával találkozunk a saját indulás felidézésekor. Móricz többhelyütt azt a ránk hagyományozódott elképzelést erősítette meg, hogy a *Hét krajcár* című novellájával robbant be az irodalomba. A *Hét krajcár*nak az író számára valóban nagy, személyes jelentősége volt: hosszú sikertelenség végét jelentette, az egyre elkeseredettebb helykeresés megnyugtató lezárását. Egy olyan időszak végét, amely 9 hosszú éven át, az érettségi letételétől, 1899-től, egészen 1908-ig tartott. Bebocsátásra várt valahova Móricz (toporgott a küszöbön, ahogy Háy János fogalmazott), de pontosan meghatározni sem tudta, mi is az az irodalom, ahova be szeretne kerülni. Arra fokozatosan ráébredt, nem annak szeretne része lenni, amire akkoriban irodalomként gondoltak: ebben az időszakban egyre távolabbra került a népnemzeti iskola epigonjaitól, akik közé, egyes akkor született művei alapján, maga is jó eséllyel tartozhatott volna. A Nyugat első nemzedéke által megképzett narratívák azért is különböztek jelentősen az utánuk érkezőknek a saját pályakezdésükről megalkotott történeteitől, mert a modernségnek a meghaladott irodalommal szembeni fellépését voltak hivatottak demonstrálni egyúttal.

Amikor Móricz, 1923-ban, Osvátot köszöntő írásában megkonstruálta saját pályakezdését, már rá tudott mutatni arra a személyre, aki elvégezte a beavatását: a legendás szerkesztő főpapként, apaként (csak emlékeztetnék rá: Osvát három évvel volt idősebb Móricznál) jelent meg ebben az írásban. Ez azért is érdekes, mert a generációk egymáshoz való viszonyát, a tényleges nemzedékváltást szokás „rituális apagyilkosságként” emlegetni: Móricz ebben az írásában mintha azt jelezné, Osvát személyében megszületett az igazi „irodalmi apa”, akivel nem megküzdeni kell, hanem meghatottan tudomásul venni a befogadást jelentő gesztusait:

„Elek Artúr rögtön vitt másnap a szent New Yorkba, ahol várt a főpap...
Ott találkoztam először Osvát Ernővel. [...]

Hallatlan udvarias volt, nem egy társaságbeli úriember udvariassága, egy apa gyöngédsége, aki fogadja a megjött fiút...

Nagy pápaszeme volt, s már deresedett, kévékben fészülte fel a hajak ezüstjét, mintha ezüst termett volna magas homlokán. Nézett s mosolygott. Soká nézett, s nem szólt, csak megfigyelt a pápaszemén át, s valami együtt fakadt közös titok, valami egymásrataláltak ös ismeretsége volt azonnal jelen.

Még meg sem szólalt. Már megelőztem. Zsebembe nyúltam, s odaadtam az új írást. [...]

Az arca feszült volt, görcsösen feszült, minden idegszál, minden izom megfeszült rajta – a szeme kidagadt, az üveg lencséjén túl fantasztikusan kidagadt vámpírszemek, kis barna karika, nagy fehér gömbök, feszült idegszálak remegtek meg néha arcizmain...

Mint egy nagy kielégülés után, lankadtan lélegzett föl, hogy befejezte. Rám nézett; komolyan, élesen...

S én, akinek az írását ez napig mindenütt visszaadták, ugyanolyan komoly, harcos, vad lázzal néztem vissza rá.

Akkor levette a szemüvegét, s letette az asztalra.

Benyúlt a zsebébe, s azt mondta kurtán:

– Kedves barátom, engedje meg, hogy az előbbi írását kicseréljem ezzel.”¹⁴

Szimbolikus itt a régi, korábban átadott novella kicserélése az új szövegre: mintha ezzel mutatná meg Osvát, hogy Móricz „átlépett” a népnemzeti iskolából a modernekhez. Ráadásul az egész jelenet a tökéletes kommunikációt valósítja meg: Osvát és Móricz egymás szeméből olvasnak, szinte szavak nélkül értik egymást. Osvát és a *Hét krajcár* találkozása pedig egy boldog (bár némileg egy vámpír és áldozata együttlétéhez közelíthető) szeretkezéshez válik hasonlatossá. Csak szembesítésképpen – a XX. század második feléből már sokkal inkább az irodalmi intézményrendszer elutasítására, a hatalmat képviselő szerkesztők elfogadhatatlanságára, az ellenük való lázadás szükségességére hozhatunk példákat, mondjuk, egy Zalán Tiborral készült interjúból, amelyben az író a nála fiatalabbakról beszélt:

„A legfiatalabbak munkái közül kevés áll igazán közel hozzám. Nekem mániám az erős személyiség, ilyen kevés akad a most indulók között. Hamar földadják magukat, az elveiket egy-egy, talán nem is lényeges megjelenésért. Elfelejtik, vagy talán nem is érezhetik igazán: a folyóirat, amelynek ajtájában ácsorognak szívdobogva, értük van, nem az elhájasodó lelkű szerkesztőkért, ők vannak otthon ott, nem a hivatalnokká szürkülő, kinevezett irodalmárok.”¹⁵

Nem szabad ugyanakkor megfeledkezni arról sem, hogy a szembeszegülés mozzanata a Nyugat első nemzedékeként számontartott írói közösségben is jelen volt: Osvát mintegy „előörsként” vívta meg a harcot a meghaladni kívánt irodalommal, és lett „beavatója” a nála csupán néhány évvel fiatalabbaknak. A hetvenes-nyolcvanas években indult íróknál figyelhető meg az a különös jelenség, hogy a „beavatás” és az „irodalmi intézményrendszerbe beléptetés” élesen elválik egymástól: úgy lesz az „íróvá szenteléssel” azonos, hogy mit mond Mészöly Miklós vagy Ottlik Géza egy adott kéziratról, hogy az idősebb pályatárs mögött nem áll semmiféle lap, ahová bejuttathatná a pályakezdőt. Németh Gábor két megszólalásában különösen jól érzékelhető a „hivatalos irodalmiság” elutasításának, és a beavatásként megélt, az intézményrendszertől már térben is erősen elkülönülő gesztusoknak a kontrasztja:

„1979-ben a Mozgó Világhoz vittem be írásokat, ahonnan aztán simán ki is dobtak. Rosszízű volt: egy szent hely, egy templom, amiről kiderült, hogy ott is csak emberek dolgoznak, akik esetleg nyeglén, sietősen lökik neked az egymondatos választ. [...] Egyszer egy buszon találkoztam Nemes Nagy Ágnessel, és a köszönésemet követő magyarázkodás közben kiderült, hogy «szerző» vagyok. Meghívott egy kávéra, beszélgettünk. Számomra ez az élmény ma is a legfontosabbak egyike. Vagy az, hogy korábban néhány percig Mészöly Miklós mellett ülhettem a Zserbóban. Ezek megmaradnak.”¹⁶

¹⁴ MÓRICZ Zsigmond, *Osvát Ernő, a Nyugat szerkesztője* = M. Zs., *Tanulmányok I.*, Budapest, Szépirodalmi, 1978, 442-443.

¹⁵ KERESZTURY Tibor, i. m., 45.

¹⁶ KÖRÖSI, i. m., 138-139.

Részben éppen ezzel, az induló írók irodalmi eszményének és az irodalmi intézményrendszernek a szétválásával magyarázható az is, hogy a hetvenes-nyolcvanas években megjelent a politikai (irodalompolitikai) okokból *késleltetett* pályakezdés – és ez a megkésettség mást jelentett, mint a 20. század elején, amikor leginkább a kezdeti sikertelenséget érthettük alatta (például Móricz esetében, akinek szép számban jelentek meg meséi, novellái már a *Hét krajcár* előtt is), vagy a figyelem kezdeti hiányát (mint a már húszéves korától rendszeresen publikáló Kosztolányinál).¹⁷ Az a megkésettség, amelyről Kukorelly Endre vagy Csengey Dénes beszélt Keresztury Tibornak, a korai művek meg-nem-születését jelenti (ennek a jelenségnek az értékelése már erősen eltér a két író esetében):

„Hogy későn kezdtem publikálni, most már tudom, valaha nem tudtam, szerencse. Így kevesebb el nem készült, de könnyelműen kiadott írásom van, mintha minden nyomban sikerül.”¹⁸

A megkésettségnek nemcsak személyes jelentősége lehet, de azzal a következménnyel is járhat, hogy az évekig kiadói íróasztal-fiókokban pihenő kéziratok, mikorra mégis könyv lett belőlük, már egészen más irodalmi térbe kerülnek bele, mint amelyben megszülettek. Ugyanakkor, mivel egy egész írói generációt érint kisebb-nagyobb mértékben az, hogy a pályakezdésük nem huszonévesen, vagyis, ha mondhatom így, „valóban fiatalon” történt meg, már az irodalmunk belső szerveződését érintő kérdéssé vált, hogy a „fiatal író” fogalma mennyire relativizálódott, használatossá vált akár negyven-ötven éves írók esetében is. A „megcsúszásnak” távoli, a megtörténe idején még beláthatatlan hatása is lehet:

„Valószínűleg egész másképp írnék ma, ha nyolcvanegyben lehet elbeszéléskötetem nyolcvanhét helyett, nyolcvankettőben esszékönyvem nyolcvannyolc helyett. Hogy mi pusztul el, mi az, ami meg sem születik az ilyen várakozásban, azt nem tudjuk, nem is fogjuk megtudni. A legjobb tíz évemben szinte csak hadakoztam, nem is dolgoztam. Ez a tíz év egyszer nagyon fog hiányozni.”¹⁹

Amikor egy jelenségre kíváncsiak vagyunk, sokszor nem a tipikus, hanem az atipikus, az átlagostól eltérő esetekből lehet levonni alapvető következtetéseket: a pályakezdés esetében, úgy látom, erre ad módot a szinte el sem indult, a kezdetekkor félbeszakadt pályák vizsgálata. Az ilyen esetekben, ha ironikusan akarnék fogalmazni, még a későbbi alkotóhoz alig méltó, kiforratlan művek, az úgynevezett zsengek sem „zavarnak” (ezeken általában nem nehéz megmutatni, hogy a kezdő szerző még mennyire a megelőző korszak alkotóinak hatása alatt áll) – hiszen az ilyen pályák többnyire pusztán ígéretet jelentenek. Egy effajta kezdet minden lehetséges irányt örökre magába zár, épp ezért komoly szimbólumképző ereje van. Erre példa Hekerle László, aki még a pályája elkezdése előtt, 1986-ban meghalt, a 30. születésnapja előtt, orvosi műhiba, egy rutinműtét után kialakult vérmérgezés következtében. Egy kötetnyi szöveget és rengeteg, meg nem valósult tervet, meg egy végig nem élt, megjósolhatatlanul kanyargó életutat hagyott hátra, elsősorban generációja, Kukorelly Endre, Németh Gábor, Györe Balázs, Zeke Gyula és mások emlékezetében. Ahogy posztumusz

---

¹⁷ Babits is elválasztotta, amikor az írói jubileuma kapcsán megkérdezték, 1928-ban, az első művének megjelenését (ez a *Vérivő lányok* című vers volt) a tényleges pályakezdésétől (vagyis attól a pillanattól, amikor fel is figyeltek rá az irodalomértők): „Jubileumról voltaképpen nem lehet szó – mondja. – Igaz, hogy első versem 1902-ben jelent meg, de úgyszólván feltűnés nélkül, a nyilvánosság kizárásával történt; s mikor a híres A Holnap-antológiában először jöttem nagyobb nyilvánosság elé, már öt éves írói munkásság állt a hátam mögött, amiről alig tudott más, mint az íróasztalom fiókja.” *A jubiléum Babits Mihály elmondja, hogyan lett költővé ő, aki valamikor „undorodott a versírásból”*, Esti Kurír, 1928. június 27. Lásd: BABITS Mihály, *„Itt a halk és komoly beszéd ideje”*, *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, Budapest, Pátria könyvek, 1993, szerkesztette TÉGLÁS János, 135.

¹⁸ KERESZTURY Tibor, i. m., 76.

¹⁹ KERESZTURY Tibor, i. m., 51.

kötete mutatja,²⁰ még harmincéves korára sem dőlt el, merre indul: az irodalomelmélet, a kritika, a műfordítás vagy a szépirodalom felé. Szerkesztő volt, lap nélkül. Irodalomszervező, alig nézhető, rossz minőségű képkockákon megmaradt rendezvények moderátora. Italianista, olasz műfordító, aki le szeretne volna fordítani Umberto Eco-tól *A rózsza nevé*t, s aki talán maga is az olasz szemiotika-professzorhoz hasonló, az irodalomelmélet és a szépirodalom területére is rátévedő utat szeretett volna bejárni.

Nem lett sem ez, sem az, hanem: generációja szimbóluma. Ahogy Németh Gábor írja: „még el se kezdtünk rendesen élni, mesterségesen pubertáskorban tartott nemzedék, várjunk a sorunkra, eddig ezt mondta az élet, ezt mondta a felnőttek bornírt és megalkuvó világa, csak hogy közben felnőtünk mi is, más szóval, azaz a régi viccel élve, mi voltunk azok a sötét alakok, akiktől a szüleink féltettek minket.”²¹ Hekerle, tragikusan korai halálával és szinte el sem kezdett pályájával *az örök fiúvá* változott. Ez a képzet, a legkevésbé sem véletlenül, Balassa Péter a posztumusz Hekerle-kötet indító írásában bukkan fel: „Így a *Hekerle-örvény*: egy fiú életének szenvedő szerkezete, mely kötete, gondolatai befogadása közben tárul fel. A Hekerle-örvény az a tény, hogy olvasom egy halott fiú sugárzó írásait.”²² Az irodalom apa-alakjává magasodó Balassa nevezte így Hekerlét, egykori tanítványát, aki úgy lehetett fiú, hogy örökre bezáródott ebbe a szerepbe. Az apa-Balassa és a fiú-Hekerle ellentéte ugyanakkor arra a különbségre is felhívja a figyelmet, ami a végigfutott, beteljesített, kánon-alakító szerep és a meg nem valósult lehetőség között feszül.

Még az is elképzelhető, hogy több generációnak van Hekerléhez hasonló „sebe” – és ezekről az alkotókról akkor is szó esik később (utalnék vissza arra az előzetes felvetésemre, hogy azok, akik el sem kezdték a pályájukat, nem válnak a kutatás tárgyává), ha a helykeresésük idején haltak meg. A Nyugat első nemzedékének „sebét” Havas Gyulának hívták (felbukkan még Karinthy *Utazás a koponyám körül* című regényében is),²³ költő volt és kritikus, 1918-ban halt meg, 25 évesen. Tóth Árpád, Nyugat-beli nekrológiájában, kiemelte azt az űrt, amely Havas korai halálával a Nyugat szépirói teljesítményét övező kritikában keletkezett. Érdemes elgondolkozni azon is, mennyivel könnyebb dolga volt Tóth Árpádnak, mint a Hekerle életművének elemzésére vállalkozónak, vagyis mennyivel kiforrottabb pályakezdet Havas Gyuláé a tízes években, mint Hekerléé a nyolcvanasban, pedig előbbi még az első világháborúban is szolgált katonaként: a lendületes, gyors századelő áll szemben a tétova, fásult, fojtogató, agonizáló Kádár-korszakkal.

A írói indulások vizsgálata tehát, ennyit már a kutatásnak ebben a fázisában is meg merek állapítani, nemcsak az adott alkotó pályájának, vagy az erről szóló irodalomtörténeti megszólalásoknak az elemzéséhez szolgálthat fontos adalékokat. A pályakezds ugyanis mindig annak az irodalmi korszaknak, intézményrendszernek a megértésében segít, amelyben végbement – sőt, az írói induláshoz való viszony, illetve az ezt biztosító vagy akadályozó

---

²⁰ HEKERLE László, *A nincstelenség előtt*, JAK-füzetek 32., JAK-Magvető, 1988. A kötet anyagát válogatta Abody Rita, Balassa Péter, Garaczi László, Györe Balázs, Kukorelly Endre, Németh Gábor, Szilágyi Ákos, Szkárosi Endre.

²¹ NÉMETH Gábor, *Ha egy mély nyár végi éjszakán*, EX Symposion 2006/56, Hekerle-szám, 59.

²² BALASSA Péter, *A Hekerle-örvény. Előszó. Betét a Halálnaplóból* = HEKERLE László, i. m., 6.

²³ „Huszonkét éves, nagy tehetségű, rajongó költő volt és nekem elfogult hívem: ez az elfogultság önimádat is lehetett, hiszen logikánkban és képzeletünkben volt valami rokon. A harctérről jött vissza sebesülten, s mikor a kórházban meglátogattam, eldicsekedett velem, hogy a táborigyűlésen egy füst alatt kivágta egy vele született zsírdaganatát a melléről, s abban furcsa dolgokat talált az orvos: szőröcsomót, apró csontokat. Még tréfálkoztunk: talán új, az élők világában ismeretlen valami akart ott megszületni, hatodik érzék, magnetikus leadó – és feltaláltuk a rádiót, ami még nem volt akkor. De váratlan tünetek jöttek, fejfájás, aztán benuulások, erre jól emlékszem, hogy akkor hallottam először: szemfenék-vizsgálat. És hogy daganat keletkezett az agyvelőn.” KARINTHY Frigyes, *Utazás a koponyám körül* = K. F., *Mennyei Riport – Utazás a koponyám körül*, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 336-337.

feltételrendszer változásain keresztül a XX. század egyes korszakainak elkülönítése is lehetőségessé válik.